

تحلیل گفتمان چیست؟

نویسنده: استفنی تیلور
مترجمان: دکتر عرفان رجبی
پدرام منیعی

تحلیل گفتمان چیست؟

نویسنده:

استفنی تیلور

مترجمان:

دکتر عرفان رجبی

(عضو هیئت علمی گروه زبان و ادبیات انگلیسی دانشگاه کردستان)

پدرام منیعی

سازمان اسناد و کتابخانه ملی
جمهوری اسلامی ایران

سرشناسه

عنوان و نام پدیدآور

مشخصات نشر

مشخصات ظاهری

شابک

وضعیت فهرست نویسی

یادداشت

یادداشت

موضوع

موضوع

شناسه افزوده

شناسه افزوده

رده بندی کنگره

رده بندی دیویی

شماره کتابشناسی ملی

تیلور، استفانی، ۱۹۵۲ - Taylor, Stephanie

تحلیل گفتمان چیست؟/ نویسنده استفانی تیلور؛ مترجمان عرفان رجایی، پدram منیعی؛
ویراستار ذبیحہ عظیم دخت.

تهران: نشر نویسه پارس، ۱۳۹۷.

۱۹۵ ص. مصور، جدول، نمودار.

۶۶- ۷۰۳۰-۶۰۰-۹۷۸

لیبا

کتابنامه

عنوان اصلی: What is discourse analysis?, 2013

گفتمان

Discourse analysis

رجایی، عرفان، ۱۳۵۲ - ، مترجم

منیعی، پدram، ۱۳۷۱ - ، مترجم

۱۳۹۷ ۳ت/ ۲۳۰۲

۲۰۱/۲۱

۵۱۱۳۸۰

این کتاب برگردانی است از

What is Discourse Analysis?

Stephanie Taylor

© Stephanie Taylor, 2013

نویسنده: استفنی تیلور Stephanie Taylor

مترجمان: دکتر عرفان رجبی - پدram منیعی / ویراستار: ذلیخا عظیم دخت

طراح جلد، گرافیک، ناظر فنی هنری: محمد محرابی

صفحه آرای: مریم حسینی

ناشر: نشر نویسه پارسی

دفتر انتشارات: ۰۲۱-۷۷۰۵۳۲۴۶

فروشگاه: ۰۲۱-۶۶۹۵۷۱۳۲

سامانه پیام کوتاه: ۳۰۰۰۴۵۵۴۵۵۴۱۴۲

وبگاه: www.neveeseh.com

نوبت چاپ: اول، ۱۳۹۷

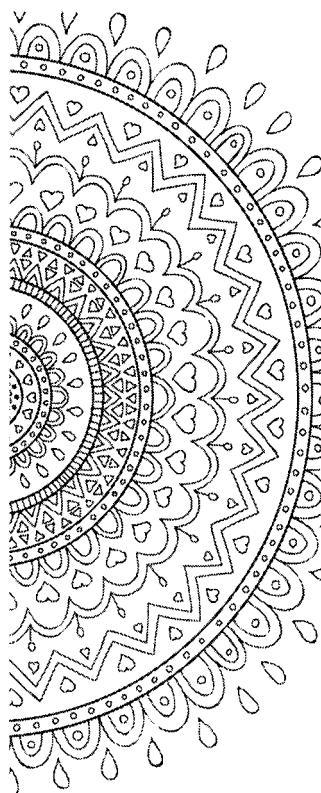
شمارگان: ۳۰۰ نسخه

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۷۰۳۰-۶۶-۰

چاپ و صحافی: روز

قیمت: ۲۰۰۰۰ تومان

کلیه حقوق محفوظ و متعلق به «نشر نویسه پارسی» است.
تکثیر و انتشار این اثر یا قسمتی از آن به هر شیوه، بدون مجوز قبلی و کتبی
ممنوع و مورد پیگیری قانونی قرار خواهد گرفت.

فهرست مطالب

۹	مقدمه مجموعه
۱۱	پیشگفتار مترجمان

| فصل اول: مقدمه ۱۵ |

۱۷	تحلیل گفتمان چیست؟
۲۲	مختصری از فصل‌های کتاب
۲۴	این کتاب را چگونه بخوانیم
۲۴	خلاصه

| فصل دوم: نظریه‌ها و دغدغه‌های مشترک ۲۵ |

۲۷	مقدمه
۲۹	نظریه‌پردازی درباره زبان به عنوان نظام‌ها یا مجموعه‌های معانی
۳۲	نظریه‌پردازی درباره زبان به عنوان پراکتیسی اجتماعی
۳۵	نظریه‌پردازی درباره زبان در مقام ارتباط
۳۹	اصطلاح‌شناسی
۴۲	دانش، حقیقت و قدرت
۴۷	فرهنگ و هویت
۵۰	تحلیل گفتمان در روان‌شناسی
۵۶	تبیه‌گیری

| فصل سوم: چهار نمونه از تحلیل گفتمان ۵۷ |

۶۰	گفتمان‌های سلامتی و بیماری نمونه اول
۶۷	برساخت تبعیض نمونه دوم
۷۳	جنسیت در گفتگو نمونه سوم
۸۰	رهبری در یک سازمان نمونه چهارم

| فصل چهارم: سودمندی تحلیل گفت‌وگو برای پژوهشگران علوم اجتماعی ۹۳ |

- ۹۵ دلایل استفاده از تحلیل گفت‌وگو
- ۹۵ دلیل اول: کار با داده‌های جالب
- ۹۶ دلیل دوم: انجام پژوهش دربارهٔ پراکتیس‌ها و تعاملات زندگی اجتماعی عادی
- ۹۶ دلیل سوم: انجام پژوهش دربارهٔ فرهنگی خاص
- ۹۸ دلیل چهارم: انجام پژوهش دربارهٔ هویت
- ۹۹ دلیل فرعی اول: کسب اطلاعات مفید دربارهٔ زندگی و تجربیات افراد
- ۱۰۰ دلیل فرعی دوم: انجام پژوهش دربارهٔ افکار و نظرات مردم
- ۱۰۲ انواع مختلف داده
- ۱۰۴ دستیابی به داده‌ها
- ۱۰۵ چگونه از میان داده‌های «قبلاً جمع‌آوری شده»، داده‌های مناسب را انتخاب کنم؟
- ۱۰۶ چگونه به داده‌هایی که به صورت طبیعی روی می‌دهند، دست بیابم؟
- ۱۰۷ چگونه از طریق مصاحبه به جمع‌آوری داده‌ها بپردازم؟
- ۱۱۰ تولید آوانگاری‌ها
- ۱۱۴ خلاصه

| فصل پنجم: چالش‌های پیش‌روی تحلیل گفت‌وگو ۱۱۵ |

- ۱۱۷ چگونه دربارهٔ اتخاذ رویکرد صحیح برای تحلیل گفت‌وگو پروژه خود تصمیم‌گیری کنم؟
- ۱۱۸ چگونه دربارهٔ حجم و میزان مطالب لازم برای تحلیل تصمیم‌گیری کنم؟
- ۱۱۹ چگونه داده‌ها را مدیریت و «پردازش» کنم؟
- ۱۱۹ چگونه کار تحلیل را آغاز کنم؟
- ۱۲۳ مثال اول
- ۱۲۷ چگونه تفسیر و استدلالی را شکل و بسط دهم؟

۱۲۹	ارزش و اهمیت یافته‌ها چیست؟
۱۲۹	خلاصه

| فصل ششم: نقدهایی بر تحلیل گفتمان ۱۳۱ |

۱۳۳	«تحلیل گفتمان صرفاً دربارهٔ واژه‌ها است»
۱۳۷	«تحلیل گفتمان به اندازهٔ کافی به افراد توجه نمی‌کند»
۱۳۹	«مصاحبه‌ها منابع مناسبی برای داده‌ها نیستند»
۱۴۰	«تحلیل گفتمان فقط تفاسیر را تولید می‌کند و نه واقعیت‌ها را»
۱۴۳	«تحلیل گفتمان کاربردهای عملی ندارد»
۱۴۵	«دورهٔ تحلیل گفتمان پایان یافته است»
۱۴۵	خلاصه

| فصل هفتم: خلاصهٔ کتاب ۱۴۷ |

۱۵۳	منابعی برای مطالعهٔ بیشتر
۱۵۹	واژه‌نامهٔ توصیفی
۱۷۱	واژه‌نامه انگلیسی به فارسی
۱۷۵	واژه‌نامه فارسی به انگلیسی
۱۷۹	فهرست منابع
۱۸۹	نمایه

فکر و اندیشه پشت این مجموعه چیز پیچیده‌ای نیست: هدف ارائه نگاهی کلی، موجز و قابل فهم از طیفی از روش‌های پژوهشی پرکاربرد و مسائل جاری در روش‌شناسی پژوهش است. کتاب‌های این مجموعه از سوی متخصصان همان حوزه نگاشته شده‌اند تا به این ترتیب موضوع مدنظر خود را به خوانندگان بیشتری که علاقه دارند؛ ولی الزاماً دانش و آشنایی در آن زمینه ندارند، بشناساند. مجموعه حاضر از دل سلسله سخنرانی‌ها و مباحث صورت گرفته با عنوان «آن چیست؟»^۱ در فستیوال‌های روش‌های پژوهشی شورای پژوهش‌های اجتماعی و اقتصادی^۲ گسترش و تکوین یافت. استقبال عموم از این جشنواره‌ها هم در زمان برگزاری و هم بعداً که اطلاعات آن در وبگاه شورای پژوهش‌های اجتماعی و اقتصادی قرار گرفت، درخور توجه بود. نوآوری در روش‌شناسی جزء دستور کار بود و چارچوب «آن چیست؟»^۳ به پژوهشگران تازه کار در حوزه‌ای خاص امکان می‌دهد تا بینش و شناختی از مؤلفه‌ها و مختصات کلیدی آن حوزه را به دست آورند و همچنین، این چارچوب فرصتی را فراهم می‌آورد تا آخرین دستاوردها و تحولات نوین را در اختیار افرادی که آشنایی قبلی با آن حوزه دارند، قرار دهد. البته این مجموعه برای همه خوانندگان مفید خواهد بود؛ زیرا آنان را با بحث درباره اصطلاحات کلیدی، تاریخ تکوین و تکامل مسائل روش‌شناختی و ارزیابی نقاط قوت و احياناً نقاط ضعف رویکردها به کمک نمونه‌های گویا آشنا خواهد کرد.

تحلیل گفتمان^۴ یکی از گزینه‌های حتمی و قطعی برای انتخاب در مجموعه بود؛ زیرا روشی حیاتی برای فهم جنبه‌ای کلیدی از زندگی اجتماعی است؛ به عبارت دیگر، روشی برای فهم آنچه مردم می‌گویند و چگونه آن را بیان می‌کنند. فهم الگوهای ارتباطی^۵ به هیچ وجه چنان که تصور می‌شود، راحت و ساده نیست؛

^۱ What is?

^۲ Economic and Social Research Council (ESRC)

^۳ Discourse analysis

^۴ patterns of communication

زیرا حتی مکالمات روزمره عادی نیز ابعاد نهفته‌ای دارند که تحلیل گفتمان توانایی برملاسازی آن‌ها را دارد. جنجالی به پا می‌شود اگر به ما گفته شود چیزهای مهم‌تر و جالب‌تر و ورای آنچه که معمولاً در زندگی روزمره «فقط حرف» خوانده می‌شود، وجود دارد، چراکه تحلیل گفتمان پتانسیل برجسته‌سازی موضوعاتی نظیر قدرت، خلق معنا و مجادله بر سر آن را دارد؛ اما نسبت دادن ویژگی جنجال‌برانگیز به یک رویکرد، شاید بیانگر قابلیت و ظرفیت آن رویکرد برای فرارفتن از فهم راحت ولی سطحی باشد. مطمئناً تحلیل گفتمان ما را ترغیب می‌کند متفاوت بیندیشیم، و در این کتاب، استفنی تیلور^۱ با تبیین دقیقش از رویکرد تحلیل گفتمان، شناخت و بصیرتی را که نتیجه اندیشیدن متفاوت است، به دست می‌دهد.

کتاب‌های این مجموعه نمی‌توانند اطلاعات بسیار مفصل درباره موضوع خود را ارائه نمایند؛ اما خوانندگان را آماده می‌کنند تا درک قوی از دلایلی داشته باشند که چرا باید موضوع و حوزه مدنظر را جدی گرفت، و امید می‌رود این کتاب‌ها خوانندگان را مشتاق نمایند تا دانش و یادگیری خود را در عمل به کار ببندند.

گراهام کرو^۲

ویراستار مجموعه

^۱ S. Taylor

^۲ G. Crow

گفتمان^۱ یکی از مهم‌ترین مفاهیم اندیشه مدرن در علوم انسانی و علوم اجتماعی است. به‌طور کلی، می‌توان این‌گونه گفت که گفتمان شیوه‌ای از تفکر است، پراکسی^۲ فرهنگی یا چارچوبی نهادی که به دنیا معنا و ساختار می‌بخشد. اهمیت گفتمان از آنجا ناشی می‌شود که انسان در زندگی روزمره خویش دائماً متون اجتماعی گوناگونی را تولید می‌کند؛ وارد تعامل و گفتگو با دیگران می‌شود؛ و ساختارهای سیاسی، اجتماعی و فرهنگی جامعه خود را می‌سازد. انسان زبانی را به‌کار می‌برد که ازسویی، معانی آشکار و ازسویی دیگر، معانی نهفته دارد؛ ولی آن معانی نهفته آثار و نتایج زیادی دارند. نقش زبان الزاماً در بازنمایی خلاصه نمی‌شود، بلکه زبان واقعیت اجتماعی را نیز برمی‌سازد.

تحلیل گفتمان رویکردی چندرشته‌ای^۳ و میان‌رشته‌ای^۴ است که از دل رشته‌هایی مانند جامعه‌شناسی، فلسفه، زبان‌شناسی و جامعه‌شناسی زبان پدید آمده است. تحلیل گفتمان، به‌ویژه در نیمه دوم قرن بیستم و در پی انقلاب سوسور^۵ در زبان‌شناسی، نظریه کنش کلامی^۶ آستین^۷، بازی‌های زبانی ویتگنشتاین^۸، ساختارگرایی و پساساختارگرایی دهه‌های ۱۹۵۰ و ۱۹۶۰، و اجماع بر سر نقش کلیدی زبان و تأثیر عمیق گفتمان بر حوزه‌های مختلف زندگی در دهه ۱۹۷۰، به یکی از شیوه‌های تفکر و روش‌های پژوهشی مهم تبدیل شد. علوم انسانی در غرب چند چرخش را تاکنون تجربه کرده است: نخستین این چرخش‌ها «چرخش زبانی»^۹ بود، سپس «تفسیری» و آنگاه «بلاغی». هریک از این چرخش‌ها بر

^۱ discourse

^۲ اگرچه در ترجمه‌های فارسی برای واژه practice برابر نهادهایی مانند «کردار، رفتار اجتماعی، عمل و کنش» پیشنهاد شده است، هیچ‌یک توانسته‌اند مقبولیت و کاربرد عام پیدا کنند. بنابراین، در این ترجمه همان اصطلاح practice به‌کار گرفته شده است.

^۳ multidisciplinary

^۴ interdisciplinary

^۵ F. de Saussure

^۶ Speech act theory

^۷ J. L. Austin

^۸ L. Wittgenstein

^۹ linguistic turn

بعدی از ابعاد انسان و علوم انسانی تأکید ورزیدند. در حقیقت، آن‌ها زبان، معنا و تفسیر را در فهم انسانی و فهم انسان‌ها مهم و کلیدی دیدند. متفکران علوم انسانی به این نتیجه رسیدند که روش‌ها، دانش و معرفت تولیدشده آن‌ها جهان‌شمول و فرازمان نیستند، بلکه به شیوه اجتماعی و فرهنگی برساخته شده‌اند و بنابراین، محدود و مقید به تاریخ مشخص و مقیدی هستند. به این ترتیب، علوم انسانی بافت‌وابسته شد؛ ادبیات، هنر و اندیشه به طبقه اجتماعی و قدرت مقید شدند و در نتیجه، ایده‌ها به ایدئولوژی و متون به گفتمان تبدیل شدند. ازسوی دیگر، چرخش زبانی که ازسویی، در فلسفه تحلیلی^۱، فرگه^۲، برتراند راسل^۳ و ویتگنشتاین و ازسوی دیگر، در فلسفه قاره‌ای^۴ ادموند هوسرل^۵ و مارتین هایدگر^۶ به وقوع پیوست، و همچنین، تأثیر نظریه کنش کلامی آستین و پسامدرنیسم بیانگر این امر بود که پارادایم بصری و هژمونی «دیدن»، «چشم» و «خودآگاهی» که زیربنای حقیقت، دانش و واقعیت بود جای خود را به پارادایمی داد که در آن زبان نقش تعیین‌کننده‌ای پیدا کرد. تأکید بر زبان مؤید این نکته است که پدیده‌های اجتماعی نظیر جامعه، نهادها، هویت‌ها و فرهنگ‌ها به‌وسیله گفتمان برساخته می‌شوند و این حوزه‌ها مجموعه‌ای از متون هستند. در فلسفه قاره‌ای، میشل فوکو^۷ و ژاک دریدا^۸ بیشتر از دیگران به نقش زبان و گفتمان در برساخت^۹ و سازمان اجتماعی پرداختند.

تحلیل گفتمان هم چشم‌انداز است، هم مفهوم و هم روش پژوهش. از آنجاکه گفتمان مفهومی سیال و منعطف است، می‌تواند در تحلیل مسائل و موضوعات اجتماعی ازسوی پژوهشگران در حوزه‌های مختلفی مانند زبان‌شناسی،

^۱ Analytical philosophy

^۲ G. Frege

^۳ B. Russell

^۴ Continental philosophy

^۵ E. Husserl

^۶ M. Heidegger

^۷ M. Foucault

^۸ J. Derrida

^۹ construction

شایان ذکر است که معادل‌های مختلفی برای اصطلاح مذکور پیشنهاد شده است نظیر «سازه اجتماعی»، «ساخت اجتماعی» و غیره (م).

کاربردشناسی زبان^۱، جامعه‌شناسی، انسان‌شناسی، روان‌شناسی تعلیم و تربیت و غیره کاربرد داشته باشد. رابطه و تعامل گفتمان با ساختار، کنش اجتماعی، هویت، و ایدئولوژی از جمله حوزه‌های مشترک است. البته ماهیت چندرشته‌ای و بینارشته‌ای تحلیل گفتمان ازسویی، موجب علاقه‌مندی و ازسوی دیگر، موجب سردرگمی مبتدیان می‌شود.

تحلیل گفتمان به بررسی متن، چه به صورت نوشتار یا گفتار و کوتاه یا بلند، و رابطه متن با بافتی می‌پردازد که از آن برخاسته است و در آن گردش می‌کند. تحلیل گفتمان، در واقع، پنجره‌ای رو به سوی مشکلات و معضلات اجتماعی است. این رویکرد ازسویی، به زبان متن توجه دقیق می‌کند و ازسوی دیگر، به بافت، موقعیت تولید، درک و دریافت متن، به عبارت دیگر، این رهیافت تلاش می‌کند تا برای تبیین پدیده‌ای اجتماعی نیز به سازوکارهای زبانی متن توجه کند و ازسوی دیگر، از آنجاکه تبیین پدیده‌های اجتماعی صرفاً با مطالعه متن مقدور نیست، از نظریه‌های کلان حوزه علوم اجتماعی، روان‌شناسی و فلسفه کمک بگیرد.

تحلیل گفتمان را می‌توان در نگاهی کلی به دو گروه تقسیم کرد: تحلیل گفتمان متأثر از میشل فوکو و تحلیل گفتمان متأثر از سنت زبان‌شناسی در اروپا و کشورهای انگلیسی‌زبان، به ویژه استرالیا، انگلستان و آمریکا. هریک از این رویکردها بر بُعدی از گفتمان و تحلیل متمرکز می‌شوند؛ به عنوان مثال، رویکرد فوکویی بیشتر به مفاهیم کلان مانند پراکتیس‌ها، قدرت، گفتمان‌ها و دانش می‌پردازد، درحالی‌که گفتمان مبتنی بر زبان‌شناسی بیشتر بر سطوح خرد متن تمرکز می‌کند و شاید از متن به سوی بافت کلان‌تر نیز حرکت کند.

کتابی که در دست دارید شرحی مختصر، ولی مفید از چستی تحلیل گفتمان است. کتاب از تعریف گفتمان براساس سه رویکرد به زبان آغاز می‌شود. سپس به سراغ نظریه‌ها و مسائل مشترک در باب تعریف گفتمان در درون نظریه‌ها و میان این نظریه‌ها می‌رود. در فصل سوم، چهار نمونه از تحلیل گفتمان را از چهار حوزه سلامت و بیماری، بر ساخت تعصب و تبعیض، جنیست در کلام و رهبری سازمان

^۱ Pragmatics

می‌آورد و به تجزیه و تحلیل آن‌ها می‌پردازد. هدف از این بخش، معرفی کارآمدی تحلیل گفتمان در حوزه‌های مختلف است. فصل چهارم به بررسی سودمندی و کاربرد تحلیل گفتمان برای پژوهشگران علوم اجتماعی می‌پردازد. در فصل پنجم، نویسنده کتاب چالش‌های پیش‌روی تحلیلگر گفتمان را بحث می‌کند. نویسنده در فصل ششم، نقدهای وارد بر تحلیل گفتمان را بررسی می‌کند. سرانجام، فصل آخر به جمع‌بندی فصل‌های پیشین می‌پردازد.

این کتاب یکی از کتاب‌های مجموعه‌ای با نام روش‌های پژوهش کدامند؟ است و هدف این مجموعه معرفی روش‌های پژوهشی پرکاربرد و رایج در روش‌شناسی پژوهش است. هریک از کتاب‌های این مجموعه از سوی یکی از متخصصان آن حوزه به نگارش درآمده است. محبوبیت تحلیل گفتمان ناشی از این واقعیت است که راهی را برای فهم یکی از مهمترین جنبه‌های زندگی اجتماعی انسان، یعنی آنچه مردم می‌گویند و چگونه آن را بیان می‌کنند، در اختیار پژوهشگر، خواننده و شنونده قرار می‌دهد. فهم تبادلات کلامی به هیچ‌وجه مسئله‌ای ساده و زودفهم نیست، بلکه برعکس، در معمولی‌ترین گفتگوهای روزمره نیز ابعادی نهفته وجود دارد که فقط تحلیلگر گفتمان می‌تواند آن‌ها را کشف و تفسیر کند.

عرفان رجبی

عضو هیئت علمی گروه زبان و ادبیات انگلیسی دانشگاه کردستان

بهمن ۱۳۹۶

فصل اول

مقدمه

تألیف کتاب پیش‌رو به‌صورت مقدمه‌ای برای تبیین و اثبات برخی قابلیت‌ها و امکاناتی است که تحلیل گفتمان در اختیار پژوهش اجتماعی معاصر قرار می‌دهد. همچنین، برای افراد تازه‌کار و پژوهشگران باتجربه‌ای که می‌خواهند در زمینه علوم اجتماعی و رشته‌های مرتبط درباره پژوهش‌های تحلیل گفتمان کاوش کنند و نیز بخواهند پروژه‌های مشابه خود را انجام دهند، کتاب سودمندی است. این کتاب دو موضوع اصلی را دنبال می‌کند: اول اینکه، تحلیل گفتمان فقط شامل یک رویکرد یا روش نیست، و دوم، آشکال گوناگون آن را بدون درکی از فرضیه‌های آن‌ها نمی‌توان از یکدیگر تشخیص و تمیز داد. از این‌رو، هدف این کتاب کمک به خوانندگان در راستای درک روابط میان مفروضات نظری که پژوهشگر گفتمان پیرامون جهان اجتماعی ارائه می‌دهد، موضوع یا مسئله پژوهش، داده‌های منتخب برای تحلیل و نیز جنبه‌های داده‌های در دست بررسی است. هر پروژه پژوهشی ترکیبی از این ویژگی‌های منحصربه‌فرد را ارائه می‌دهد و در حقیقت، بخشی از جذابیت تحلیل گفتمان به‌علت طیف گسترده‌ای از قابلیت‌هایی است که در خود جای داده است.

فصل اول تعریفی اولیه از تحلیل گفتمان را بسط می‌دهد و سپس مطالب فصل‌های بعدی را به اختصار همراه با پیشنهادهایی برای استفاده مؤثر از کتاب به‌مثابه راهنمایی عملی شرح می‌دهد و در پایان مطالب فصل را خلاصه‌وار مرور می‌کند.

تحلیل گفتمان چیست؟

دشوار می‌توان این پرسش را به‌طور اجمالی پاسخ داد؛ زیرا اصطلاح «تحلیل گفتمان» بر طیفی از رویکردها در چندین گرایش و سنت‌های نظری دلالت دارد. تحلیل‌گران گفتمان در جامعه‌شناسی زبان، جامعه‌شناسی و روان‌شناسی اجتماعی به ذکر چند مورد کفایت می‌کنند؛ معمولاً در منابع مورد استفاده و، تا حدودی، نیز در مسائل و پرسش‌های پژوهشی که در صدد بررسی آن‌ها هستند، با یکدیگر تفاوت دارند. این تنوع و گوناگونی بالقوه گیج‌کننده است؛ اما از آنجا که قابلیت‌ها و

ظرفیت‌هایی برای پروژه‌ها و پژوهشگران تازه فراهم می‌آورد، امری مثبت است. کتاب حاضر مروری است بر پژوهش تحلیلی گفتمان به مثابه عرصه‌ای غنی و میان‌رشته‌ای که پیوسته در ابعاد نوین تغییر و گسترش می‌یابد. فصل‌های بعدی به بررسی پس‌زمینه‌های نظری و برخی مثال‌ها در مطالعات پژوهشی می‌پردازد. قسمت حاضر، بحث را با توضیح معنی اصطلاح تحلیل گفتمان آغاز می‌کند.

برای شروع بحث می‌توان گفت تحلیل گفتمان غالباً به رویکردی پژوهشی اطلاق می‌گردد که در آن مطالب زبانی، مانند گفتگو یا متون مکتوب، و گاهی نیز مطالب دیگر، در مجموع، به عنوان سندی برای پدیده‌هایی فراتر از فرد به حساب می‌آید. برای درک این امر، تصور کنید به تعدادی نامه قدیمی که در چند دهه و یا حتی چند قرن پیش نوشته شده‌اند، نگاه می‌کنید. شکی نیست که هریک از نامه‌ها در نوع خود به علت اطلاعاتی که درباره موقعیت، نظرها و احساسات نویسنده ارائه می‌دهد، جذاب خواهد بود. اگرچه این نامه می‌تواند حاوی اطلاعاتی جامع‌تر و عام‌تر از جامعه آن عصر و دوره نیز باشد. برای مثال، اشارات گذرا می‌تواند بیانگر بدیهیات، از جمله اولویت‌ها و ارزش‌های مشترک بین اعضای آن جامعه باشد. حتی برخی واژه‌های استفاده‌شده در نامه نیز شاید برای خواننده این عصر و دوره توهین‌آمیز به نظر آید؛ به عنوان مثال، زیرا آن عبارت‌ها و واژه‌ها با مفروضاتی درباره طبقه اجتماعی، جنسیت و نژاد تداعی شده‌اند که از آن زمان تاکنون مورد تردید قرار گرفته‌اند. علاوه بر این، شاید برخی نوشته‌های رسمی به دلیل تغییرات پیش‌آمده در صراحت لهجه^۱ در بیان نظرات یا مخالفت‌ها، «قدیمی» به نظر آیند. اگر نامه‌های طرفین مکاتبه از گزند روزگار در امان مانده باشد، آنگاه شناخت و بینش بیشتری درباره نحوه ارتباط مردم در آن زمان از جمله قواعد و قراردادهای به کار رفته در روابط معین شخصی یا تجاری را در اختیار قرار می‌دهد. به طور خلاصه، هر نامه‌ای فارغ از اینکه هدف اولیه آن تا چه میزان خصوصی بوده باشد، بالقوه سند و مدرکی برای پدیده اجتماعی جالبی محسوب می‌گردد به طوری که هیچ‌گاه نویسنده نامه

¹ directness

نمی‌توانسته است تصورش را بکند. این همان سطح تفسیر^۱ به کار گرفته شده از سوی تحلیلگر گفتمان است.

برای توضیح تنوع در پژوهش تحلیلی گفتمان، لازم است بین دو سنت تحلیل گفتمان دانشگاهی تمایز قائل شویم. این دو سنت نمی‌توانند تمامی انواع متفاوت تحلیل گفتمان را دربرگیرند و در عمل، هر دوی این سنت‌های تحلیلی، به‌ویژه هنگام بررسی تفاوت و نابرابری و نیز مناسبات قدرت در جامعه، (همان‌طور که برخی پژوهش‌های بررسی‌شده در ادامه کتاب نشان می‌دهند) هم‌گرایی پیدا می‌کنند. با وجود این، تاجایی که به شروع بحث مربوط می‌شود، این تمایز می‌تواند مفید واقع شود.

تمرکز نحلۀ اول تحلیل گفتمان دانشگاهی بر ماهیت زبان است. به‌طور سنتی، زبان‌شناسی یا «زبان‌شناسی به معنای واقعی کلمه» را می‌توان سخت‌گیرانه مطالعه «دستور زبان» در معنای وسیع آن تعریف کرد: نظام‌های آوایی زبان («واج‌شناسی»)، ساختار دستوری کلمات («ساخت‌واژه») و جملات («نحو») و جنبه‌های صوری‌تر معنا («معناشناسی») (فرکلاف^۲، ۲۰۰۱ الف: ۵). اگرچه جامعه‌شناسان زبان و بسیاری از دیگر دانشگاهیان، زبان را از بافت اجتماعی آن جدا نمی‌کنند. آنان از میان سایر جنبه‌های کاربردی زبان، به بررسی تفاوت‌ها هنگام سخن گفتن (و نوشتن) می‌پردازند و این تفاوت‌ها را به طبقه اجتماعی و دیگر مقولات اجتماعی، و یا به یک فعالیت، موقعیت، نقش و هدف خاص نسبت می‌دهند. اگر بخواهیم دست به نتیجه‌گیری کلی بزنیم می‌توان گفت سنت تحلیل گفتمانی فوق حاصل مسائل و دغدغه‌های زبان‌شناسی است که در پی کندوکاو ارتباط بین مؤلفه‌های زبانی با پدیده‌های اجتماعی است. پژوهش تحلیلی گفتمان در این نحلۀ شامل بررسی جزئیات چگونگی تغییر کاربرد زبان در طیفی از بافت‌ها و توانایی زبان در نشان‌دار کردن تفاوت‌های اجتماعی، و نیز چگونگی کسب توانش زبانی از سوی کودکان و استفاده از زبان و همچنین، شامل چگونگی ارتباط این توانش با هویت و تفاوت‌های اجتماعی است.

^۱ interpretation

^۲ N. Fairclough

می‌توان گفت منشأ سنت تحلیل گفتمانی دوم ریشه در بررسی جامعه و مردم به‌مثابه موجوداتی اجتماعی، به‌ویژه در جامعه‌شناسی و روان‌شناسی اجتماعی، دارد که بعدها به‌گونه‌ای گسترش یافت که زبان را نیز دربرگرفت. به‌عبارتی، این حرکت در راستای معکوس، یعنی از پدیده‌ای اجتماعی به سمت زبان بوده است. برای مثال، پژوهشگران گفتمان کاربردهای خصوصی و عمومی زبان را به‌عنوان راهی برای دستیابی به «جهان‌بینی» جمعی جامعه، هرچند ضرورتاً منسجم^۱ نباشد، تحلیل و بررسی کرده‌اند. برخی جنبه‌ها شیوه‌هایی هستند که در آن مردم و فعالیت‌هایشان مقوله‌پردازی، ارزش‌گذاری و درون روابط غالب و مغلوب جایابی می‌شوند. کاربرد زبان نیز می‌تواند به‌عنوان فعالیت یا پراکتیسی (به عقیده برخی‌ها مهم‌ترین پراکتیسی) محسوب گردد که مردم در بخشی از روابط و زندگی اجتماعی جاری خود با آن درگیر هستند. به این ترتیب، پژوهشگران از راه تحلیل زبان و کاربرد آن، تصویری از جامعه و نحوه کارکرد آن را فراهم می‌آورند.

گوناگونی در پژوهش تحلیل گفتمان تا حدودی نیز به علت نوع داده‌های استفاده‌شده از سوی پژوهشگران است. پژوهشگران گفتمان می‌توانند به غیر از زبان، سایر بازنمودها همچون تصاویر و فیلم‌ها را بررسی کنند و یا استفاده از زبان را در کنار سایر پراکتیس‌ها در نظر بگیرند؛ اما بیشتر آن‌ها به نوعی با داده‌های زبانی (تمرکز اصلی این کتاب) سروکار دارند. برخی پژوهشگران مطالب تاریخی همچون نامه‌های قدیمی را که پیش‌تر بدان اشاره شد، مورد مذاقه قرار می‌دهند؛ اما بیشتر آن‌ها از اطلاعات و مطالب مربوط به دوره معاصر که مرتبط با زبان و ارتباط است، برای داده‌هایشان استفاده می‌کنند. همان‌طور که پیش‌تر ملاحظه کردید، این تحلیل مطابق همان اصلی که زبان را به‌مثابه سند و مدرکی برای پدیده‌های اجتماعی تلقی می‌کند، انجام می‌شود. برای مثال، گفتگو، شاید گفتگوی گروه‌های متمرکز^۲ یا افراد شرکت‌کننده در مصاحبه، صرفاً گزارشی مستقیم مانند اظهارات شهود نیست. (بسیاری از تحلیلگران نیز از تفسیر آن به‌عنوان گزارش مستقیم فرایندهای فکری و عاطفی گوینده خودداری می‌کنند). بلکه تحلیل ممکن است بر این مسئله که

^۱ coherent

^۲ focus group

چگونه تعامل بین طرفین گفتگو به وسیله بافت‌های اجتماعی از خود تعامل مکالمه‌ای گرفته تا موقعیت‌های بزرگتر مانند مکان، زمان و وضعیت کشور و غیره شکل داده شده یا مقید شده باشند، تمرکز کند. این تحلیل ممکن است سبک‌های گفتگو و «رفت و برگشت‌های»^۱ آن را کاوش کند. تحلیل ممکن است جزئیات چگونگی بر ساخت گفتگو به لحاظ دستوری و نیز دلالت‌های ضمنی^۲ گزینش واژه یا ساختاری به جای واژه یا ساختار دیگری را مدنظر قرار دهد. همچنین، ممکن است نقش و کارکرد گفتگو و یا مفروضاتی را که ظاهراً زیربنای آنچه را که گفته شده است، تشکیل می‌دهند، بررسی کند. می‌توان واژه‌ها، عبارت‌ها و استدلال‌ها را به مثابه ذخایر اجتماعی و فرهنگی که با بافت‌ها و گروه‌های اجتماعی خاصی پیوند دارند و کاربران زبان در مواقع خاصی از ارتباط، آن‌ها را بازیابی و تغییر می‌دهند، تحلیل کرد. این تحلیل می‌تواند جنبه‌های نمایشی گفتگو را بررسی کند؛ به عنوان مثال، وقتی فردی «در مقام» شخصیتی خاص یا نقشی خاص صحبت می‌کند (پدر یا مادری دلوپس، متخصصی قابل اعتماد) یا کسی که حکایتی معروف را نقل می‌کند یا مخاطبانی را و رای مقتضای حال و موقعیت آنی خطاب قرار می‌دهد. برخی از این موضوعات و مسائل در مرکز توجه رویکردهای شناخته‌شده خاصی در تحلیل گفتمان قرار داشته است؛ اما در بسیاری یا حتی بیشتر مطالعات، درباره ویژگی‌های مورد مطالعه طبق اولویت‌های خود پژوهش تصمیم‌گیری می‌شود به گونه‌ای که از طیف وسیعی از توانایی‌ها و امکانات فراهم‌شده به وسیله آثار منتشرشده پیشین استفاده می‌گردد.

در ادامه، کتاب به برخی از این ظرفیت‌ها و امکانات نگاهی دقیق‌تر خواهد داشت. ارائه پاسخی ابتدایی به پرسش «تحلیل گفتمان چیست؟» می‌تواند در کمک به این نگاه دقیق مؤثر باشد: تحلیل گفتمان مطالعه دقیق زبان و کاربرد زبان به عنوان سند و مدرکی برای جنبه‌هایی از جامعه و زندگی اجتماعی است. سایر فصل‌های کتاب به این تعریف باز خواهند گشت و آن را شرح و بسط خواهند داد.

¹ to and fro

² implications

مختصری از فصل‌های کتاب

فصل دوم با عنوان «نظریه‌ها و دغدغه‌های مشترک» بر سنت‌های نظری اصلی و مرتبط با تحلیل گفتمان در حوزه علوم اجتماعی نظری اجمالی می‌افکند. اگرچه تمرکز بر تک‌تک نظریه‌پردازان نیست، بلکه بر اندیشه‌های کلیدی آنان است. این فصل از «نام‌هایی» اسم می‌برد که ممکن است خوانندگان حین خواندن سایر منابع با آن‌ها مواجه شوند. فصل دوم با هدف ارائه آغازی برای پژوهش بیشتر نوشته شده است که پژوهشگران با تکیه بر آن می‌توانند حوزه‌های مورد علاقه خود را دنبال و پروژه‌های جدیدی را طراحی و خلق کنند.

فصل سوم با عنوان «چهار نمونه از تحلیل گفتمان»، به چهار مقاله تازه منتشر شده در مجله‌های عملی می‌پردازد که هریک یافته‌هایی را از مطالعه تحلیلی گفتمان ارائه می‌دهند. مثال‌ها طوری انتخاب شده‌اند که بتوانند تنوع رویکردهای تحلیلی گفتمان و همچنین، به کارگیری آن رویکردها برای پرداختن به انواع مسائل پژوهشی را نشان دهند. در مجموع، این چهار مقاله طیفی از حوزه‌ها، طراحی پروژه و نیز انواع داده‌ها را در معرض دید قرار می‌دهند. اولین مقاله از کریستن بل^۱، مستخرج از پژوهشی است که با افراد شرکت‌کننده در گروه‌های حامی^۲ سرطان صورت گرفته است. دومین مقاله از یوان بایفورد^۳ است که به پژوهش درباره لفاظی سیاسی^۴ پرداخته است. سومین مقاله از الیزابت استوکو^۵ است و شامل تحلیلی دقیق از صحبت‌های همسایگان درگیر در مشاجره است. چهارمین مقاله از روث وداک^۶، وینستون کوان^۷ و ایان کلارک^۸ است که به مطالعه جلسات سازمانی تجاری پرداخته است. این چهار مقاله به شیوه‌های گوناگونی به مسائلی چون نژادپرستی و تبعیض، سلامتی، خطرپذیری و مسئولیت شخصی،

^۱ K. Bell

^۲ گروه‌هایی که در خصوص مشکل خاصی گرد هم می‌آیند (م).

^۳ J. Byford

^۴ political rhetoric

^۵ E. Stokoe

^۶ R. Wodak

^۷ W. Kwon

^۸ I. Clarke